

KVANTIFIKÁCIA V PRIRODZENOM JAZYKU (XII)

*Marián Zouhar*¹

V predchádzajúcom pokračovaní sme sa zaoberali predovšetkým referenčným chápaním zložených demonstratív, pričom sme si všimli aj niektoré argumenty, ktoré poukazujú na neadekvátnosť takéhoto prístupu. Problémom je totiž to, ako posúdiť vplyv deskriptívnej zložky zloženého demonstratíva na celkový sémantický obsah, resp. pravdivostné podmienky výrokov, v ktorých sa takéto výrazy vyskytujú. V tomto záverečnom pokračovaní rozoberieme tri prominentné teórie, podľa ktorých sú zložené demonstratíva plnohodnotné kvantifikátorové výrazy. Najprv však zhrnieme a doplníme hlavné dôvody, prečo by sme zložené demonstratíva mali chápať práve takto.

5.3 Zložené demonstratíva ako kvantifikátory - dôvody

Štandardne sa proti čisto referenčnému chápaniu zložených demonstratív uvádzajú najmä dva dôvody, ktoré sme uviedli aj v predchádzajúcom pokračovaní:

- a) zložené demonstratíva svojou syntaktickou skladbou pripomínajú bežné kvantifikátorové výrazy z prirodzených jazykov (výraz „toto F “ má rovnakú syntaktickú stavbu ako výrazy „každé F “, „niektoré F “, „/the/ F “, atď.);
- b) deskriptívna zložka zložených demonstratív je relevantná pri niektorých inferenciách (keby F nezohrávalo žiadnu sémantickú úlohu, nebolo by možné odvodiť z výroku „Toto F je G “ výrok „Niektoré F je G “; toto odvodenie je však možné).

Dôvodov je, samozrejme, oveľa viac. E. Lepore a K. Ludwig dopĺňajú ďalšie dva argumenty v prospech kvantifikačného chápania zložených demonstratív (pozri Lepore – Ludwig 2000, 203 – 205). Po prvé, deskriptívna zložka zloženého demonstratíva môže obsahovať ďalšie zámená, ktoré sa pri logicko-sémantickej analýze správajú ako premenné viazané kvantifikátorom, ktorý sa nachádza mimo zloženého demonstratíva. Je

¹ Táto štúdia vznikla v rámci grantového projektu VEGA č. 2/6136/26 *Referencia, kvantifikácia, predikácia*.

zrejme, že keby sme zložené demonstratíva chceli považovať za referujúce výrazy, museli by sme túto skutočnosť ignorovať, ale tým by sme deformovali celkový sémantický obsah výrokov so zloženými demonstratívmi. Vezmime si jednoduchý príklad (pozri Lepore – Ludwig 2000, 204):

- (1) Nieкто nenávidí toho muža, ktorý sedí po jeho pravici.

Zložené demonstratívum „toho muža, ktorý sedí po jeho pravici“ obsahuje ako svoju zložku výraz „jeho“, ktorý je anaforicky závislý od antecedentného kvantifikátora „nieкто“. To znamená, že formálna reprezentácia tejto vety musí väzbu medzi výrazmi „nieкто“ a „jeho“ chápať ako väzbu medzi kvantifikátorom a viazanou premennou. Je evidentné, že pri referenčnom chápaní zložených demonstratív by sa táto skutočnosť stratila – výraz „nieкто“ by nevystupoval ako kvantifikátor, ktorý niečo viaže v ďalšej časti vety. Relevantnosť kvantifikátorového chápania zloženého demonstratíva sa ešte viac zdôrazní, keď vetu (1) porovnáme s vetou (2):

- (2) Nieкто nenávidí každého muža, ktorý sedí po jeho pravici,

v ktorej sa vyskytuje plnohodnotný kvantifikátorový výraz „každého muža, ktorý sedí po jeho pravici“. Takéto výrazy sa bežne nepovažujú za referujúce výrazy, a preto každá jeho zložka ničím prispieva do sémantického obsahu celého výrazu; výraz „jeho“ (zjednodušene povedané) bude fungovať ako voľná premenná. Preto je pochopiteľné, že ak sa v predchádzajúcej časti vety vyskytne vhodný kvantifikátor, tak sa z nej môže stať viazaná premenná. Tak to fakticky funguje vo vete (2). Lenže rozdiel medzi vetami (1) a (2) spočíva len v tom, že v prvej vete sa vyskytuje výraz „toho“ a v druhej vete výraz „každého“. Ide o minimálny rozdiel, ktorý by nemal mať za následok takú dramatickú zmenu, akou je zmena logicko-sémantického statusu výrazu „jeho“. Preto vety ako (1) sú vážnym argumentom v prospech kvantifikátorového chápania zložených demonstratív.

Po druhé, je možná aj opačná situácia, t. j. zámeno, ktoré sa nachádza mimo zloženého demonstratíva, môže byť anaforicky závislé od kvantifikátora, ktorý sa nachádza v deskriptívnej zložke zloženého demonstratíva (pozri Lepore – Ludwig 2000, 204).² Opäť si vezmime príklad:

² Pod deskriptívnou zložkou zloženého demonstratíva „toto F“ rozumiem výraz „F“.

- (3) Ten muž, ktorý sedí po pravici nejakej ženy, chce na ňu zapôsobiť.

Zložené demonstratívum „ten muž, ktorý sedí po pravici nejakej ženy“ obsahuje ako svoju zložku kvantifikátorový výraz „nejakej ženy“, pričom tento výraz je antecedentom zámena „ňu“. Inými slovami, sémantický obsah tohto zámena je závislý od sémantického obsahu výrazu „nejakej ženy“. Opäť je zrejme, že keby sme zložené demonstratívum považovali za referujúci výraz, takáto závislosť by sa stratila. Výraz „ňu“ by fakticky zostal voľnou premennou. Ľahko si to možno uvedomiť, ak zložené demonstratívum nahradíme nejakým referujúcim výrazom, napríklad vlastným menom:

- (4) Peter chce na ňu zapôsobiť.

V takejto vete nemôže byť výraz „ňu“ anaforicky závislý od nejakého antecedentného kvantifikátora, ale dá sa čítať nanajvýš deikticky (t. j. ako výraz, ktorý referuje na nejaký demonstratívne vyčlenený objekt). Lenže vo vete (3) sa nemusí zámeno „ňu“ používať výlučne deikticky, takže je tu dôležitý sémantický rozdiel. Je zrejme, že veta (3) má z logicko-sémantického hľadiska bližšie napríklad k vete

- (5) Každý muž, ktorý sedí po pravici nejakej ženy, chce na ňu zapôsobiť

ako k vete (4). Vo vete (5) sa nachádza typický kvantifikátorový výraz „každý muž, ktorý sedí po pravici nejakej ženy“, ktorý do sémantického obsahu vety (5) prispieva zloženým obsahom, a preto sa v ňom nestratí ani sémantický obsah kvantifikátora „nejakej ženy“. Pri vete (5) jasne vidíme, že medzi týmto kvantifikátorom a zámenom „ňu“ je anaforická väzba; potrebovali by sme veľmi dobré argumenty na to, aby sme existenciu takejto väzby popreli v prípade vety (3). Preto je celkom prirodzené považovať zložené demonstratívum z vety (3) za kvantifikátorový výraz.

Úvaha je teda analogická ako v prípade vety (1). Je tu však jeden dôležitý rozdiel, ktorý v konečnom dôsledku nemá vplyv na kvantifikátorové chápanie zložených demonstratív. Iba ho načrtnem, no dôkladnejší rozbor presahuje potreby tejto state. Ide o to, že vo vete (3) nemôže zámeno „ňu“ vystupovať ako premenná viazaná antecedentným kvantifikátorom, t. j. výrazom „nejakej ženy“, kým vo vete (1) výraz „jeho“ je z logicko-sémantického hľadiska premenná, ktorú viaže antecedentný

kvantifikátor „niekto“. Rámcový dôvod spočíva v tom, že neexistuje žiadna syntaktická možnosť, aby sa zámeno „ňu“ dostalo do dosahu kvantifikátora „nejakej ženy“. V prvej časti tejto série (pozri Zouhar 2006) sme totiž videli, že do dosahu nejakého kvantifikátora spadá len tá časť vety, ktorú kvantifikátor c-riadi. A keďže výraz „nejakej ženy“ musí byť podvýrazom výrazu „ten muž, ktorý sedí po pravici nejakej ženy“, tak sa jeho dosah obmedzuje iba na časť „ktorý sedí po pravici nejakej ženy“. Zámeno „ňu“ je preto mimo dosahu kvantifikátora „nejakej ženy“, a preto nie je splnená jedna zo základných podmienok na to, aby išlo z logického hľadiska o viazanú premennú. Aj keď je to takto, nič to nemení na skutočnosti, že výraz „ňu“ je anaforicky závislý od výrazu „nejakej ženy“, len treba túto anaforickú závislosť zachytiť inak, nie pomocou viazanej premennej a kvantifikátora. To je však iná téma, do ktorej sa nebudem púšťať na tomto mieste.

Argumenty, ktoré uvádzajú Lepore a Ludwig proti referenčnému chápaniu zložených demonstratív, nie sú jediné. Ďalšia významná skupina argumentov súvisí s tým, že zložené demonstratíva sa často používajú inak než napríklad jednoduché demonstratíva. Ak hovorca použije jednoduché demonstratívum, napríklad „toto“ alebo „on“ atď., spravidla svoju výpoveď sprevádza vhodným gestom vyčleňujúcim zamýšľaný objekt (alebo je nejako inak zrejme, ktorý objekt z danej situácie má byť referentom použitého demonstratíva). J. King zhromaždil viacero príkladov, v ktorých sa zložené demonstratívum používa tak, že

- a) hovorca nesprevádza svoje použitie demonstratíva žiadnym gestom či inou ostenziou;
- b) hovorca nepoužíva zložené demonstratívum na vyčlenenie objektu, ktorý sa nachádza v danej rečovej situácii;
- c) hovorca nemá na mysli žiadne konkrétne individuum, ktoré chce vyčleniť svojím použitím zloženého demonstratíva (pozri King 2001, 2).

Prvý príklad predstavuje veta (pozri King 2001, 3 – 9)

- (6) Ten študent, ktorý získal z testu 100 bodov, je génus.

Predstavme si situáciu, v ktorej vetu (6) vysloví neúspešný študent Greg, ktorý (i) vie, že existuje práve jeden študent, ktorý z daného testu získal sto bodov, ale (ii) nevie, ktorý konkrétny človek to je. Greg zjavne použil zložené demonstratívum „ten študent, ktorý získal z testu 100 bodov“

v zhode s bodmi a) – c). Ak by zložené demonstratívum bolo referujúcim výrazom aj v tomto použití, veta (6) by v danom použití vyjadrovala singulárnu propozíciu, ktorej súčasťou by bol referent demonstratíva. Samozrejme, King si uvedomuje, že rešpektovanie bodov a) – c) ešte automaticky neznamená, že zložené demonstratívum nebolo použité referenčne, hoci na druhej strane to jasne ilustruje, že sa demonstratívum použilo v inom zmysle ako bežné demonstratíva sprevádzané referenčnou intenciou. Inými slovami, takéto použitie demonstratíva ešte nemusí znamenať, že príslušná veta nevyjadrí singulárnu propozíciu. Preto King svoj argument zosilňuje v tom zmysle, že berie do úvahy propozičné kontexty. Predstavme si, že Gregov spolužiak Mike pripíše Gregovi presvedčenie použitím vety

- (7) Greg verí, že ten študent, ktorý získal z testu 100 bodov, je génius.

Argument teraz pokračuje: Ak výraz „ten študent, ktorý získal z testu 100 bodov“ je referujúcim výrazom a do vyjadrenej propozície dodáva určité individuum (a nie komplexnú deskriptívnu podmienku istého druhu – pozri nižšie), tak vo vete (7) sa Gregovi pripisuje viera v propozíciu, že XY je génius, kde XY je študent, ktorý z testu získal 100 bodov. Gregovi však možno takúto vieru pravdivo pripísať iba za predpokladu, že vie, kto je ten študent, ktorý získal z testu 100 bodov, teda vie, že ním je XY. Stojíme teda pred dilemou: Buď uznáme, že veta (7) korektné zachytáva Gregovo presvedčenie, a preto sa vzdáme teórie, ktorá zložené demonstratíva chápe ako referujúce výrazy, alebo zachováme teóriu a budeme tvrdiť, že veta (7) nie je pravdivá. Samozrejme, v zhode s empirickou evidenciou je prvá alternatíva.³

Druhá kategória Kingových príkladov fakticky predstavuje prípady, ktoré sme už ilustrovali vetou (1). Ide v nich o to, že zložené demonstratívum obsahuje ako zložku zámeno, ktoré z logicko-sémantického hľadí-

³ King uvádza aj iný príklad, ktorý azda ešte presvedčivejšie ilustruje nereferenčné použitie zloženého demonstratíva (pozri King 2001, 9). Vezmime si vetu

(i) Ten hominid, ktorý objavil, ako zapáliť oheň, bol génius.

Zložené demonstratívum „ten hominid, ktorý objavil, ako zapáliť oheň“ sa očividne nedá použiť referenčne a vetou

(ii) Greg verí, že ten hominid, ktorý objavil, ako zapáliť oheň, bol génius

sa zase očividne nedá nikomu pripísať viera v pravdivosť nejakej singulárnej propozície.

ska figuruje ako premenná viazaná nejakým kvantifikátorom, v ktorého dosahu sa zložené demonstratívum nachádza (pozri King 2001, 10). Napríklad:

- (8) Každý otec sa obáva toho okamihu, keď jeho najstaršie dieťa odíde z domu.

Výraz „toho okamihu, keď jeho najstaršie dieťa odíde z domu“ je zloženým demonstratívom, ktorého súčasťou je zámeno „jeho“. Toto zámeno by malo byť viazané kvantifikátorom „každý otec“. Príklad tohto druhu však neuvádzam iba ako ďalšiu ilustráciu faktu, na ktorý poukázali aj Lepore a Ludwig. Tento príklad totiž veľmi dobre ilustruje prípad, v ktorom zložené demonstratívum jednoducho musíme považovať za kvantifikátorový výraz. Keby sme ho totiž považovali za referujúci výraz, znamenalo by to, že existuje práve jeden časový okamih, na ktorý referuje výraz „toho okamihu, keď jeho najstaršie dieťa odíde z domu“. To by však znamenalo, že pre všetkých otcov existuje jeden a ten istý časový okamih, ktorého sa obávajú – napríklad 1. september 2008. Adekvátnejšie čítanie vety (8) však tvrdí, že pre každého jedného otca existuje jeden taký okamih, no nie nevyhnutne ten istý okamih pre všetkých otcov. Inými slovami, otec O_1 sa obáva okamihu T_1 , otec O_2 okamihu T_2 atď., pričom môže (ale nemusí!) platiť, že $T_1 \neq T_2 \neq \dots \neq T_n$. To znamená, že výraz „toho okamihu, keď jeho najstaršie dieťa odíde z domu“ musíme chápať tak, že kvantifikuje cez určité časové okamihy (špecifikované deskriptívnou časťou zloženého demonstratíva), a nie tak, že referuje na určitý časový okamih. Keby sme prijali teóriu zložených demonstratív ako referujúcich výrazov, takéto použitie by sme jednoducho nemohli vysvetliť; presnejšie povedané, a priori by sme sa vzdali pokusov o ich vysvetlenie. Čitateľ sa o tom môže presvedčiť, keď na ne aplikuje ktorúkoľvek teóriu zložených demonstratív ako referujúcich výrazov z tých, ktoré sme rozobrali v predchádzajúcom pokračovaní.

Posledná skupina príkladov vychádza z toho, že v niektorých vetách sa zložené demonstratívum dá čítať dvojako. Vezmime si Kingov príklad (King 2001, 10):

- (9) Ten profesor, ktorý za každú katedru prinesie univerzite najväčší grant, bude ocenený.

Teraz si predstavme, že túto vetu vysloví niekto, kto vzápätí pokračuje:

- (9a) ... Volá sa Cini Brown a je výbornou vedkyňou.

V takomto prípade by sme zrejme povedali, že zložené demonstratívum „ten profesor, ktorý za každú katedru prinesie univerzite najväčší grant“ sa dá chápať referenčne. Pripusťme preto, že sa s ním dokáže vyrovnáť aj filozof, ktorý považuje zložené demonstratíva za referujúce výrazy. Predstavme si však iné pokračovanie:

(9b) ... Celkovo bude ocenených jedenásť profesorov.

Kto by mal byť potom referentom výrazu „ten profesor, ktorý za každú katedru prinesie univerzite najväčší grant“? Samozrejme, referenčné chápanie nedáva dobrý zmysel, a preto máme jedinou možnosť – kvantifikátorový prístup k zloženým demonstratívam.

Môžeme teda zhrnúť: Existujú dobré dôvody, prečo zložené demonstratíva považovať za kvantifikátorové výrazy a nie za referenčné výrazy. Tieto dôvody môžeme zhrnúť do dvoch skupín:

- a) *systematické* dôvody, medzi ktoré patria syntaktické podobnosti so štandardnými kvantifikátorovými výrazmi alebo inferenčný potenciál výrokov so zloženými demonstratívami;
- b) *explanačné* dôvody, ktoré vychádzajú z toho, že referenčné chápanie zložených demonstratív neposkytuje adekvátne vysvetlenie sémantického obsahu, resp. pravdivostných podmienok mnohých výrokov so zloženými demonstratívami.⁴

Teraz môžeme prejsť k trom najvýznamnejším a najviac diskutovaným teóriám, ktoré považujú zložené demonstratíva za referujúce výrazy. V nasledujúcej podkapitole sa sústreďíme na koncepciu Lepora a Ludwigu a v ostatných sa budem zaoberať dvoma Kingovými teóriami.

⁴ Nieкто by možno chcel zoslabiť relevantnosť dôvodov z bodu b) tým, že jedna veta môže mať aj viacero rôznych interpretácií. Vezmime si napríklad vetu (9). V jednom prípade referenčné chápanie zloženého demonstratíva postačuje, v inom zase nepostačuje na stanovenie uspokojivých pravdivostných podmienok. Nedá sa to chápať tak, že raz vystupuje zložené demonstratívum ako referenčný výraz a raz ako kvantifikátorový výraz, a preto by sme mohli použiť nejakú teóriu, ktorá zavádza ambiguitu? Také niečo je, samozrejme, možné, ale takýto postup nie je uspokojivý. Aj z metodologického hľadiska je totiž unitárny prístup prijateľnejší než prístup zavádzajúci viacznačnosť. Navyše viacznačnosť v tomto prípade nesúvisí s výrazom, ale použitím výrazu. Na začiatku tohto seriálu o kvantifikácii sme si však uvedomili, že existujú práve dva druhy výrazov, ktoré môžu stáť na subjektivej pozícii vo vete – referenčné výrazy a kvantifikátorové výrazy – a takisto sme si uvedomili, že množina referenčných výrazov je disjunktná s množinou kvantifikátorových výrazov. Teórie postulujúce viacznačnosť však túto skutočnosť ignorujú.

5.4 Lepore a Ludwig

Najvýznamnejší rozdiel medzi koncepciou Lepora a Ludwiga na jednej strane a teóriami, ktoré obhajuje J. King, na strane druhej spočíva v tom, ako sa v nich chápu jednoduché demonstratíva ako „toto“ alebo „tamto“, ktorých pomocou sa tvoria zložené demonstratíva ako „toto F “, „tamto F “, „tento F “, „jeho F “ atď. Lepore a Ludwig považujú tieto jednoduché demonstratíva za referujúce výrazy; presnejšie povedané, jednotlivé použitia týchto výrazov referujú v danom kontexte, resp. situácii na objekt, ktorý hovorca mieni vyčleniť (pričom svoj úmysel môže, ale nemusí dať najavo vhodným gestom či inou ostenziou). Jednoduché demonstratíva sú teda referujúce výrazy, kým zložené demonstratíva sú kvantifikátorové výrazy.⁵

Motivácia, ktorou Lepore a Ludwig podporujú svoj názor, že jednoduché demonstratíva sa takto diametrálne líšia od zložených demonstratív, spočíva v tom, že použitím zloženého demonstratíva môžeme úspešne vyčleniť správny objekt a povedať o ňom niečo pravdivé aj vtedy, keď tento predmet nevyhovuje deskriptívnej zložke zloženého demonstratíva. Adekvátne teória by teda mala zohľadniť dve veci: (i) fakt, že použitím zloženého demonstratíva „toto F “ (a podobne) môžeme úspešne vyčleniť objekt o a povedať niečo pravdivé o ňom aj v prípade, že o nie je F , a (ii) fakt, že deskriptívna zložka „ F “ z demonstratíva „toto F “ (a podobne) je sémanticky relevantná a prispieva nejakým spôsobom do sémantického obsahu (resp. pravdivostných podmienok) výroku obsahujúceho výraz „toto F “ (a podobne). Lepore a Ludwig sa domnievajú, že tieto dve, na prvý pohľad konfliktné požiadavky možno splniť iba vtedy, keď výraz „toto“ (a podobne) budeme považovať za referujúci výraz, aj keď zložené výrazy ako „toto F “ referujúcimi výrazmi nebudú. So zreteľom na tento fakt a so zreteľom na dôvody, ktoré sme uviedli v predchádzajúcej podkapitole, formulujú nasledujúce požiadavky, ktoré by mala splniť každá uspokojivá sémantická teória zložených demonstratív (pozri Lepore – Ludwig 2000, 213):

- a) takáto teória musí považovať výrazy ako „toto“, „tamto“ atď. za singulárne referujúce výrazy, ktoré v rôznych kontextoch možno použiť na vyčlenenie rôznych objektov;

⁵ Podobne chápe jednoduché, resp. zložené demonstratíva napríklad aj S. Neale; pozri Neale (1993).

- b) takáto teória musí ukázať, ako možno výraz „toto“ (atď.) použiť v rámci zloženého výrazu „toto F “ (atď.) na identifikáciu objektu aj v prípade, že tento objekt nevyhovuje deskriptívnej zložke;
- c) takáto teória musí takisto vysvetliť, ako deskriptívna zložka „ F “ vo výraze „toto F “ (atď.) umožňuje adresátovi pomôcť pri identifikácii objektu, na ktorý hovorca mienil referovať (v tomto prípade ide o dôležitú pragmatickú úlohu, ktorú deskriptívne časti zložených demonstratív často zohrávajú);
- d) takáto teória musí zabezpečiť, že deskriptívna zložka „ F “ z demonstratíva „toto F “ (atď.) niečím prispieva do sémantického obsahu výrokov formy „Toto F je G “ (atď.);
- e) takáto teória musí tiež zabezpečiť, aby výroky formy „Toto F je G “ (atď.) mali taký inferenčný potenciál, aký sme im pripísali;
- f) takáto teória musí rešpektovať syntaktickú podobnosť medzi výrokmi formy „Toto F je G “ (atď.) na jednej strane a výrokmi formy „Quant F je G “, kde „Quant“ zastupuje ľubovoľné kvantifikátorové slovo ako „každý“, „žiadny“, „aspoň traja“, „dvaja“ atď.;
- g) takáto teória musí napokon zabezpečiť, aby deskriptívna zložka zloženého demonstratíva, resp. niektoré jej časti, mohli vstupovať do vzťahov s inými súčasťami vety obsahujúcej dané zložené demonstratívum (ide predovšetkým o vzťah anaforickej závislosti, resp. vzťah viazania premennej kvantifikátorom, o ktorých sme už hovorili).⁶

Požiadavku a) Lepore a Ludwig spĺňajú tým, že pre výraz „toto“ stanovujú pravidlo singulárnej referencie relativizovanej vzhľadom na hovorca, ktorý použije výraz „toto“ v určitom kontexte. Hoci autori diskutujú o viacerých možnostiach, ako toto pravidlo formulovať, uvedieme len jedno z nich, ktoré možno s istou výhradou považovať za definitívne (pozri Lepore – Ludwig 2000, 232):

Pre všetkých hovorcov s , časy t , použitia u a objekty x platí, že ak hovorca s pri použití výrazu „toto“ v použití u v čase t ukáže na x , tak $\text{Ref}_{[s, t, u]}(„toto“) = x$,

⁶ V ďalšom texte už nebudem používať slovné spojenie „výraz ‚toto‘ a podobne“, ale budem hovoriť výlučne o výraze „toto“, no s tým, že príslušné formulácie možno zovšeobecniť, prípadne prispôsobiť aj pre iné jednoduché demonstratíva. Aj Lepore a Ludwig formulujú svoju koncepciu pre výraz „toto“, ale poukazujú na to, že teória má všeobecnú platnosť.

kde „ $\text{Ref}_{[s, t, u]}(\text{toto}') = x$ “ sa číta ako „referent výrazu ‚toto‘ vzhľadom na s, t, u je x “.⁷ Výraz „toto“ teda v jednotlivých použitíach funguje ako referujúci výraz, a tým sa jeho sémantická funkcia vyčerpáva. Táto skutočnosť je dôležitá najmä preto, lebo použitím výrazu „toto F “ možno vylíčiť aj predmet, ktorý nevyhovuje deskriptívnej zložke „ F “ (a tým je naplnená požiadavka b)). Ide totiž o to, že už samotné použitie výrazu „toto“ zabezpečí referent zloženému demonstratívu, a to aj v prípade, že daný predmet nevyhovuje deskriptívnej zložke. O chvíľu uvidíme, ako je to vôbec možné.

Medzitým však treba poukázať na možný nesúlad bodov a) a b) s bodom f) (a prípadne aj bodmi e) a g)). Ide totiž o to, že výraz „toto“ (a aj ďalšie jednoduché demonstratíva) predsa len netvorí jednu sémantickú kategóriu s výrazmi ako „každý“ alebo „aspoň jeden“. Ak zostaneme na pôde extenzionálnej sémantiky, výraz „každý“ fakticky vyjadruje binárnu reláciu medzi dvoma množinami. Vezmime si výrok „Každé F je G “. Ak F je množina všetkých F a G množina všetkých G , tak tento výrok konštatuje, že každý prvok z množiny F je zároveň prvkom množiny G , teda relevantnou reláciou je relácia byť podmnožinou. Pri výroku „Aspoň jedno F je G “ bude relevantnou reláciou vyjadrenou výrazom „aspoň jedno“ relácia mať aspoň jeden spoločný prvok; t. j. tento výrok konštatuje, že množiny F a G majú aspoň jeden spoločný prvok. Výraz „toto“ však funguje inak, a preto vo vetách formy „Toto F je G “ nebude výraz „toto“ vyjadrovať žiadnu binárnu reláciu, ale má byť singulárnym referujúcim výrazom, ktorého referent je závislý od kontextu použitia. Treba však zdôrazniť, že tu nejde o syntaktický, ale sémantický rozdiel, takže zo syntaktického hľadiska sa vety formy „Toto F je G “ podľa všetkého podobajú vetám „Quant F je G “ (kde „Quant“ je výraz ako „každý“ atď.): V oboch prípadoch by malo ísť o determinátory, ktoré tvoria kvantifikátorové výrazy, ak sa k nim pridá jednoduchý alebo zložený výraz kategórie N (napríklad „človek“ alebo „človek, ktorý zavraždil prezidenta“ atď.). To znamená, že prípadný nesúlad medzi niektorými bodmi a) – g) je iba zdanlivý a že je možné formulovať takú teóriu, ktoré bude rešpektovať všetky tieto body (pozri však posledný odsek tejto podkapitoly).

⁷ Toto referenčné pravidlo autori nahrádzajú modifikovaným pravidlom preto, lebo sa nedá úspešne uplatniť pri použitíach výrokov ako „Toto je väčšie ako toto“ alebo „Toto je vysoké a toto je nízke“. Do detailov však nebudeme zachádzať; podrobnosti pozri v Lepore – Ludwig (2000, 233 a nasl.).

Lepore a Ludwig prekladajú nasledujúci návrh, ktorý má predstavovať možnú analýzu výrokov formy „Toto F je G “ v tom zmysle, že stanovuje adekvátne pravdivostné podmienky pre výroky tejto formy (pozri Lepore – Ludwig 2000, 214 – 215; výslednú formálnu podobu pravdivostných podmienok som mierne upravil, no podstata zostala zachovaná):

Pre všetkých hovorcov s , časy t , objekty x a použitia u vety formy „Toto F je G “ platí, že použitie u je pravdivé vtedy a len vtedy, keď $\text{Ref}_{[s, t, u]}(\text{„toto“}) = x$, $x \in F$ a $x \in G$, pričom F je množina všetkých F a G je množina všetkých G .

Inými slovami, dané použitie vety formy „Toto F je G “ je pravdivé, ak kontextovo určený referent záměna „toto“ je F aj G . Alternatívne by sme mohli aj povedať, že dané použitie vety formy „Toto F je G “ je pravdivé, ak to jediné x ,⁸ ktoré je totožné s referentom záměna „toto“ vzhľadom na daný kontext a je F , je G .⁹

Ľahko možno vidieť, že tento návrh rešpektuje body a) – g), ktoré Lepore a Ludwig stanovili ako podmienky akejkoľvek adekvátnej teórie zložených demonstratív. K bodom a) a b) sa už vracieť nebudeme, keďže sme už fakticky povedali, v akom zmysle im táto teória vyhovuje. Bod c) nás v tejto súvislosti príliš trápiť nemusí, keďže ide o pragmatickú záležitosť a je zrejme, v akom zmysle deskriptívna podmienka napomáha adresátovi lepšie, prípadne jednoznačnejšie identifikovať predmet, ktorý má hovorca na mysli pri použití príslušného zloženého demonstratíva. Rovnako je evidentné, že deskriptívna zložka zloženého demonstratíva prispieva ničím do sémantického obsahu výrokov s týmto demonstratívom (takže je splnený aj bod d)). O podmienke f) sme sa už takisto zmienili, keďže syntaktická podobnosť medzi výrokmi formy „Toto F je G “ a „Quant F je G “ pravdepodobne zostáva zachovaná (výraz „toto“ je totiž determinátor, hoci determinátor iného druhu; pozri však nižšie). Podrobnejšie sa teraz pristavme pri podmienkach e) a g).

Podmienka e) sa týka inferenčného potenciálu výrokov formy „Toto F je G “. Teória tvrdí, že pravdivostné podmienky výrokov tejto formy sú totožné s pravdivostnými podmienkami výrokov formy „To jediné indi-

⁸ Výraz „to jediné x “ má byť slovenskou alternatívou anglického výrazu „the x “.

⁹ Táto formulácia sa najviac približuje k tej, ktorú preferujú Lepore a Ludwig, hoci v nej využívajú aparát tzv. obmedzených kvantifikátorov.

víduum, ktoré je totožné s týmto a je F , je G ". V záujme jednoduchosti budeme pracovať s poloformálnym zápisom:¹⁰

$$(10) \quad [\text{to jediné } x: x = \text{toto a } x \text{ je } F](x \text{ je } G).$$

Je zjavné, že ak je takáto veta pravdivá (v príslušnom kontexte), tak má existenčný import; to znamená, že musí existovať individuum x spĺňajúce podmienku „ $x = \text{toto a } x \text{ je } F$ ". Jednoducho musí existovať nejaké jediné x spĺňajúce túto podmienku. Ak však existuje presnej jedno také x , tak existuje aj aspoň jedno, resp. niektoré také x . A to znamená, že z vety formy (10) možno odvodiť vetu formy

$$(11) \quad [\text{niektoré } x: x = \text{toto a } x \text{ je } F](x \text{ je } G),$$

pričom výraz „niektorý“ môžeme chápať ako slovenské vyjadrenie existenčného kvantifikátora. Ďalej je zrejmé, že z výroku formy (11) vyplýva aj výrok formy

$$(12) \quad [\text{niektoré } x: x \text{ je } F](x \text{ je } G),$$

ktorý je poloformálnou parafrázou výroku formy „Niektoré F je G ". V predchádzajúcom pokračovaní sme videli, že argumenty formy

Toto F je G .

Niektoré F je G .

by mali byť platné. A to sme aj dostali, keďže platí:

[\text{to jediné } x: x = \text{toto a } x \text{ je } F](x \text{ je } G)

[\text{niektoré } x: x \text{ je } F](x \text{ je } G)

Takisto možno ľahko vidieť, že platiť bude aj táto inferencia:

Toto F je G .

Niečo je F .

¹⁰ Obmedzené kvantifikátory fungujú nasledujúcim spôsobom: Determinátory sú výrazy, ktoré zo syntaktického hľadiska viažu premenné vo výrokových formách a vytvárajú tak výrazy kategórie NP. Ak „ Fx “ je výroková forma s voľnou premennou x a Q je určitý determinátor (napríklad „niektorý“, „každý“, „práve jeden“, „the“, ...), tak „ $[Qx: Fx]$ “ je obmedzený kvantifikátor. Obmedzené kvantifikátory takisto fungujú ako prostriedky na viazanie voľných premenných, pričom z výrokových foriem tvoria výroky. Ak opäť „ Gx “ je výroková forma s voľnou premennou x a „ $[Qx: Fx]$ “ je obmedzený kvantifikátor, tak „ $[Qx: Fx](Gx)$ “ je výrok.

Ak je totiž pravda, že práve jedno F je G , tak nejaké F musí existovať, a preto je aj pravda, že niečo je F . A mohli by sme uviesť aj ďalšie príklady. Je však zrejmé, že predložená koncepcia zachováva inferenčný potenciál výrokov formy „Toto F je G “ lepšie než teórie, ktoré považujú zložené demonstratíva za referujúce výrazy.

Podmienka g) sa týka vzťahov deskriptívnej zložky zloženého demonstratíva (resp. jej časti) s prípadnými ďalšími kvantifikátormi v danej vete. Na ilustráciu sa pristavme pri prípade, v ktorom zložené demonstratívum obsahuje zámeno, ktoré treba z logicko-sémantického hľadiska chápať ako premennú viazanú nejakým vonkajším kvantifikátorom. Príkladom bola veta (1) (t. j. „Nieкто nenávidí toho muža, ktorý sedí po jeho pravici“). Ak opäť použijeme zápis pomocou obmedzených kvantifikátorov, pričom výraz „nieкто“ budeme chápať synonymne s výrazom „niektorý človek“ (takže ho budeme reprezentovať ako „[niektorý x : x je človek]“), dostaneme:

(1*) [niektorý x : x je človek]([ten y : y je muž a sedí po pravici x]
(x nenávidí y))

Zjavne je všetko tak, ako má byť, pretože zámeno „jeho“ reprezentujeme ako premennú x , ktorú navyše viaže výraz „[niektorý x : x je človek]“, keďže do dosahu tohto výrazu patrí aj zložené demonstratívum. Keďže zložené demonstratíva považujeme za kvantifikátorové výrazy, tak je takisto zrejmé (a vidieť to aj z vety (1*)), že vo vete máme dva kvantifikátory, takže máme k dispozícii aj druhé čítanie vety (1), v ktorom majú tieto kvantifikátory vymenené dosahy. Alternatívne čítanie znie:

(1**) [ten y : y je muž a sedí po pravici x]([niektorý x : x je človek]
(x nenávidí y))

Premenná x sa tu vyskytuje ako voľná, a preto v takomto prípade vyjadríme niečo, čo môže byť pravdivé alebo nepravdivé iba v prípade, že x nadobudne nejakú hodnotu nezávisle od kvantifikátora „[niektorý x : x je človek]“, konkrétne na základe nejakého ohodnotenia. V prirodzenom jazyku by to znamenalo, že zámeno „jeho“ nepoužívame anaforicky, ale deikticky. Potom bude referovať na také individuum, ktoré hovorca vyčlení napríklad pomocou sprevádzajúceho gesta alebo nejakej inej ostenzie. Aj v takomto prípade je však zrejmé, že deskriptívna zložka zloženého demonstratíva je sémanticky relevantná, takže všetko je tak, ako má byť.

Podobne by sme mohli postupovať aj v prípade vety (3) (t. j. „Ten muž, ktorý sedí po pravici nejakej ženy, chce na ňu zapôsobiť“), ale analýzu nebudeme robiť na tomto mieste. Dôvod spočíva v tom, že zámeno „ňu“ nemôže vystupovať ako premenná viazaná kvantifikátorom „nejakej ženy“, keďže pri každom prijateľnom čítaní bude mimo dosahu tohto kvantifikátora. Aj napriek tomu je však zámeno anaforicky závislé od príslušného kvantifikátora. Takéto prípady teda predpokladajú takú teóriu anafory, ktorá sa zaoberá anaforickými výrazmi, ktoré nie sú v dosahu príslušného antecedentného výrazu. Hoci existuje viacero takýchto teórií, nemôžeme sa nimi na tomto mieste zaoberať. Podstatné je však to, že uvedená ilustrácia ukazuje, že táto teória zložených demonstratív vyhovuje aj podmienke g).

Jedna vec však tejto teórii škodí. Ide totiž o to, že bod f) je splnený len čiastočne, hoci Lepore s Ludwigom túto skutočnosť ignorujú. Treba totiž povedať, že výraz „toto“ nie je pravým determinátorom na rozdiel od výrazov ako „každý“ alebo „niektorý“. Determinátory nereferujú, no výraz „toto“ v konkrétnych použitíach referuje a referuje aj vtedy, keď sa vyskytuje v zložených demonstratívach. Referujúce výrazy, napríklad vlastné mená či zámená, sú vo všeobecnosti výrazmi kategórie NP (noun phrase, menný výraz), nie výrazmi kategórie DET (determinátor). Výrazy kategórie NP môžu byť buď jednoduché (napríklad vlastné mená), alebo zložené (napríklad deskripcie či iné kvantifikátory). Zložené výrazy kategórie NP vo všeobecnosti vznikajú spojením výrazu kategórie DET a výrazu kategórie N (noun, podstatné meno). Napríklad výraz „každý človek“ je zložený výraz kategórie NP a vznikol spojením determinátora „každý“ a výrazu kategórie N „človek“. Problém teraz spočíva v tom, že zložené demonstratíva sú, prirodzene, zloženými výrazmi kategórie NP. Na druhej strane však podľa predloženej teórie nevznikajú spojením výrazov kategórie DET a N, ale výrazov kategórie NP a N. Takýto krok však nepripúšťajú bežné teórie syntaxe prirodzeného jazyka. Môžeme teda uzavrieť, že Leporova a Ludwigova teória nie je v zhode s preferovanými syntaktickými teóriami, čo značne podkopáva možnosti jej začlenenia do celkovej teórie prirodzeného jazyka. Nasledujúce dve teórie sú v tomto ohľade uspokojivejšie.

5.5 King - úvod

Jeffrey King formuloval dve teórie zložených demonstratív, podľa ktorých sa takéto výrazy považujú za špecifické druhy kvantifikátorov (po-

zri King 1999; 2001). Obe teórie teraz načrtneme. Hoci sú medzi nimi významné rozdiely, jednu vec majú spoločnú: Jednoduché demonstratívum „toto“ (atď.), ktorého pomocou sa utvárajú zložené demonstratíva, sa takisto považuje za kvantifikátorový výraz. Podľa teórie, ktorú obhajovali Lepore a Ludwig, je výraz „toto“ čisto referujúcim výrazom (presnejšie ide o singulárny kontextovo závislý referujúci výraz), a preto do sémantického obsahu zložených výrazov prináša len objekt, na ktorý v danom kontexte referuje. Ak však budeme aj jednoduchý výraz „toto“ považovať za kvantifikátorový výraz, musíme patrične upraviť aj jeho sémantické fungovanie. To znamená, že jeho sémantickým obsahom nebude (vzhľadom na príslušný kontext) referent, ale entita rovnakého druhu, ako je to v prípade bežných kvantifikátorových výrazov, napríklad „každý“ alebo „niektorý“. V predchádzajúcej podkapitole sme uviedli, že takéto výrazy sa vzťahujú na určité binárne relácie medzi množinami. Ak máme vetu „Každé F je G “, tak výraz „každý“ sa vzťahuje na binárnu reláciu medzi množinami F a G , pričom ide o to, že množina F je v tomto prípade podmnožinou množiny G . Výrok „Toto F je G “ by z tohto hľadiska mal fungovať analogicky.

Je tu však jedna komplikácia, ktorú musí uspokojivá teória zložených demonstratív zohľadniť. Sémantika výrazu „toto“ je totiž na rozdiel od sémantiky výrazov „každý“ alebo „niektorý“ oveľa viac závislá od kontextu použitia. Táto skutočnosť znamená asi toľko, že ak berieme výraz „toto“ mimo kontextu použitia, mal by znamenať niečo iné než v konkrétnom kontexte použitia, v ktorom je jeho sémantický obsah značne podmienený týmto kontextom. Fakticky tu narážame na rozlíšenie, ktoré sa podobá Kaplanovmu rozlíšeniu medzi obsahom výrazu a jeho charakterom (pozri Mráz 2008). Výraz „toto“ (atď.) by mal nezávisle od kontextu použitia vyjadrovať určitý charakter, ktorý v konkrétnom kontexte použitia určí jeho obsah. A keďže výraz „toto“ nemá byť referujúcim výrazom, nebude jeho obsahom (v konkrétnom kontexte použitia) žiadny referent, ale mala by to byť binárna relácia medzi dvoma množinami. Tak zostane zachovaná analógia medzi výrazom „toto“ a ostatnými jednoduchými kvantifikátorovými výrazmi. Rozdiel je v tom, že výrazy ako „každý“ alebo „niektorý“ vyjadrujú príslušné binárne relácie nezávisle od kontextu použitia, kým výraz „toto“ vyjadruje danú binárnu reláciu iba v kontexte použitia.

Otázka teraz znie, ako by mal vyzeráť sémantický obsah výrazu „toto“ nezávisle od kontextu použitia. Malo by ísť o nejakú analógiu Kap-

lanovho charakteru výrazu. Charakter výrazu sa chápe ako funkcia z kontextu použitia do obsahu. Ak obsahom má byť nejaká binárna relácia medzi množinami, tak charakterom výrazu by mala byť funkcia, z kontextu použitia do takejto binárnej relácie. King navrhuje, aby sme charakter výrazu „toto“ preto chápali ako reláciu s väčším počtom prázdnych miest ako dva, pričom tieto ďalšie prázdne miesta sa zaplnia práve vďaka určitým faktorom spätým s kontextom použitia. Táto vec je spoločná pre obe Kingove teórie, no rozdiel vzniká vtedy, keď sa pozrieme na to, čím kontext použitia prispieva do sémantiky výrazu „toto“. Treba však upozorniť na jednu dôležitú vec: Ak sa demonstratívum „toto“ vzťahuje na určitú binárnu reláciu medzi množinami iba v príslušnom kontexte, tak v rôznych kontextoch sa môže vzťahovať na rôzne binárne relácie. To neplatí pri výrazoch ako „každý“ alebo „niektorý“. Máme tu teda ďalší rozdiel medzi týmito dvoma druhmi výrazov.

Obe Kingove teórie majú spoločné takisto aj to, že pri určovaní binárnej relácie, ktorá má byť sémantickým príspevkom výrazu „toto“ (v určitom kontexte použitia) do sémantického obsahu zložených výrazov, zohrávajú významnú úlohu hovorcové intencie. Hovorcové intencie určujú, čím sa majú zaplniť prázdne miesta vo viacárnej relácii, z ktorej má vzniknúť binárna relácia medzi množinami, ktorá je sémantickým obsahom výrazu „toto“ v konkrétnom použití. Spomenuté dve Kingove koncepcie sa líšia tým, čo hovorcové intencie dodávajú na tieto prázdne miesta.

Najprv sa teda treba pristaviť pri tom, ako King chápe relevantné intencie a aké druhy intencií rozlišuje. Ako sám poznamenáva (pozri King 2001, 27), pri dôležitosti intencií sa zhoduje s filozofmi, ktorí aj zložené demonstratíva považujú za referujúce výrazy. Podľa nich referentom zloženého demonstratíva bude ten objekt, ktorý (v niektorých prípadoch aj okrem iného) hovorca má na mysli, t. j. mieni vyčleniť použitím demonstratíva. Ako som však už naznačil, využitie intencií je v Kingových teóriách iné.

King v zásade rozlišuje dva druhy intencií – tzv. perцепčné a deskriptívne (pozri King 2001, 28 – 31). V prípade *perцепčnej intencie* „hovorca vníma niečo vo svojom fyzickom okolí a chce hovoriť o tejto veci“ (King 2001, 29). Do tejto kategórie však King zahŕňa aj to, čo nazýva *minulou perцепčnou intenciou*, ktorú má hovorca vtedy, keď chce niečo povedať o objekte, ktorý sa v jeho perцепčnom okolí nachádzal v minulosti. V zásade môžeme ignorovať rozdiel medzi súčasnou a minulou perцепčnou

intenciou, pretože v oboch prípadoch je dôležité to, že hovorca má na mysli konkrétny objekt, ktorý pozná. Z nášho hľadiska je potrebné povedať to, že ak hovorca spája so svojím použitím výrazu „toto“ percepčnú intenciu, tak sa jedno prázdne miesto v spomínanej viacárnej relácii zaplní vlastnosťou *byť totožný s o*, kde *o* je predmetom danej percepčnej intencie. K tomu sa však čoskoro obšírnejšie vrátíme.

V prípade deskriptívnej intencie platí, že „existuje taká vlastnosť alebo konjunkcia vlastností *C*, že hovorca zamýšľa povedať niečo o ľubovoľnom objekte, ktorý má *C*“ (King 2001, 30 – 31). Hovorca v tomto prípade nemá na mysli konkrétny objekt *o*, ale ktorýkoľvek objekt vyhovujúci určitej deskriptívnej podmienke. Samozrejme, je irelevantné, či hovorca vie, ktorý konkrétny predmet vyhovuje danej deskriptívnej podmienke. Preto sa nestane, že ak hovorca použije výraz „toto“, tak sa jedno prázdne miesto v danej viacárnej relácii zaplní vlastnosťou *byť totožný s o*, ale vlastnosťou (zhruba povedané) *vyhovovať tej a tej deskriptívnej podmienke*.

5.6 King I

Dostávame sa k sľúbeným dvom koncepciám zložených demonstratív. V tejto podkapitole sa budeme venovať staršej z nich, ktorú nazveme „King I“. J. King ju obhajoval v stati King (1999). Táto teória v podstate hovorí, čo je charakterom – t. j. kontextovo nezávislým obsahom – výrazu „toto“ a ako hovorcove intencie určujú, čo bude jeho obsahom v konkrétnom použití. Začnime presnou formuláciou teórie:

Kontextovo nezávislým obsahom výrazu „toto“ je štvorargumentová relácia

jediný exemplifikát vlastností () a () vo () je (),¹¹

(kde znak „()“ reprezentuje prázdne miesto) pričom prvé, druhé a štvrté prázdne miesto sú rezervované pre vlastnosti individuí a tretie prázdne miesto patrí parametrom kontextu použitia (konkrétne možnému a svetu a času daného kontextu). Kontextovo nezávislým obsahom výroku „Toto *F* je *G*“ je propozíčná schéma

¹¹ Anglicky: () and ()'s unique instance in () is (). Originálne znenie uvádzam preto, aby bolo jasné, že slovenský výraz „jediný“ nemá byť prekladom určitého člena, ale výrazu „unique“. To znamená, že Kingova teória nemá za cieľ transformovať zložené demonstratívum na určitú deskripciu, ako je to pri iných teóriách.

Jediný exemplifikát vlastností byť F a () vo () je G .

To znamená, že prvé a štvrté prázdne miesto sú zaplnené vlastnosťami reprezentovanými v subjekte, resp. predikáte vety; ostatné dve prázdne miesta sú zaplnené na základe hovorcových intencií, resp. kontextu výpovede. Ak *býť V* je vlastnosť určená hovorcovými intenciami v konkrétnom použití vety „Toto F je G “ (t. j. vlastnosť, ktorej pomocou chce hovorca vyčleniť určitý objekt) a w , t sú parametre možného sveta, resp. času daného kontextu výpovede, tak konkrétne použitie vety „Toto F je G “ vyjadrí propozíciu

Jediný exemplifikát vlastností byť F a byť V vo w , t je G .

Preto kontextovo závislým obsahom výrazu „toto“ (presnejšie konkrétneho použitia výrazu „toto“ v určitom kontexte) je dvojargumentová relácia

jediný exemplifikát vlastností () a byť V vo w , t je (),

pričom na prvé prázdne miesto sa doplní vlastnosť (resp. vlastnosti), ktorá sa spomína v deskriptívnej časti zloženého demonstratíva, a na druhé prázdne miesto sa doplní vlastnosť (resp. vlastnosti), ktorá sa spomína v predikáte vety.

To je stručné zhrnutie teórie. Jej fungovanie si o chvíľu ukážeme na príkladoch.

Najprv však treba poukázať na niektoré súvislosti. V prvom rade si treba všimnúť, že kontextovo závislý obsah výrazu „toto“ je analogický ako sémantika determinátorov, teda výrazov ako „každý“ alebo „niektorý“. V oboch prípadoch ide o binárne relácie medzi množinami. Napríklad vo vete „Každé F je G “ výraz „každý“ vyjadruje reláciu byť podmnožinou a tvrdí sa tu, že množina F (t. j. množina všetkých F) je podmnožinou G (t. j. množiny všetkých G). Analogicky, v konkrétnom použití vety „Toto F je G “ výraz „toto“ bude vyjadrovať reláciu mať jeden spoločný prvok a bude sa tu tvrdiť, že množina F (t. j. množina všetkých objektov, ktoré sú F a majú navyše vlastnosť určenú hovorcovými intenciami v danom možnom svete a čase; je zrejmé, že pôjde o jednoprvkovú množinu) má neprázdny prienik s množinou G (ľahko vidieť, že to isté vieme vyjadriť aj pomocou relácie byť podmnožinou). Samozrejme, treba opätovne zdôrazniť, že takáto podobnosť nie je medzi determinátormi a slovom „toto“, ak ho berieme mimo kontextu použitia, ale je iba medzi determinátormi a konkrétnymi použitiami výrazu „toto“, keďže pri použití vstupujú do

hry aj faktory, ktoré z pôvodnej štvorargumentovej relácie urobia dvojargumentovú reláciu. Táto skutočnosť fakticky znamená, že sémantický obsah výrazu „toto“ je závislý od kontextu použitia.

Kontextová závislosť sa však prejavuje aj pri inej veci, ktorá je faktickým dôsledkom teórie. Je totiž zrejmé, že rôzne použitia zámena „toto“ budú vyjadrovať v rôznych kontextoch rôzne dvojargumentové relácie. Vezmime si dve použitia vety „Toto F je G “, pričom prvé použitie sa uskutoční v kontexte k_1 a druhé v kontexte k_2 . Ak w_1 a t_1 sú možným svetom, resp. časom kontextu k_1 a w_2 a t_2 sú možným svetom, resp. časom kontextu k_2 , a zároveň hovorcove intencie v prvom prípade vymedzia vlastnosť V_1 a v druhom prípade vlastnosť V_2 , tak v k_1 bude použitie výrazu „toto“ znamenať

jediný exemplifikát vlastností () a byť V_1 vo w_1 , t_1 je ()

a v k_2 bude použitie výrazu „toto“ znamenať

jediný exemplifikát vlastností () a byť V_2 vo w_2 , t_2 je ().

V dôsledku toho budú aj rôzne použitia vety „Toto F je G “ vyjadrovať rôzne propozície: V kontexte k_1 to bude propozícia

Jediný exemplifikát vlastností byť F a byť V_1 vo w_1 , t_1 je G

a v kontexte k_2 to bude propozícia

Jediný exemplifikát vlastností byť F a byť V_2 vo w_2 , t_2 je G .

Táto skutočnosť však opäť svedčí iba o tom, že výraz „toto“ je kontextovo závislý. Kontextová závislosť sa však neprejavuje tým, že výraz „toto“ referuje v rôznych kontextoch na rôzne objekty, ale tým, že sa vzťahuje na rôzne dvojargumentové relácie.

Prejdime teraz k vlastnostiam určeným hovorcovými intenciami. Ide o vlastnosti, ktoré majú zaplniť druhé prázdne miesto v štvorargumentovej relácii *jediný exemplifikát vlastností () a () vo () je ()*. King rozlišuje percepčné a deskriptívne intencie. Ak hovorca so svojím použitím demonstratíva „toto F “ vo vete „Toto F je G “ spája percepčnú intenciu, tak jeho úmyslom je identifikovať konkrétny objekt, ktorý vníma, a chce povedať niečo pravdivé o tomto objekte. To znamená, že ak o je relevantný objekt, tak percepčné intencie determinujú vlastnosť *byť totožný s o* ako vlastnosť, ktorá sa má umiestniť na druhé prázdne miesto v spomínanej relácii. Preto je zrejmé, že ak hovorca použije v kontexte k_1 vetu „Toto F je G “, slovo „toto“ vyjadrí dvojargumentovú reláciu

jediný exemplifikát vlastností () a byť totožný s o vo w_1 , t_1 je ().

Percepčné intencie takto zabezpečia, že do vyjadrenej propozície sa dostane aj objekt, ktorý hovorca mieni identifikovať, teda takýmto spôsobom sa naplňajú aj predstavy obhajcov referenčného chápania zložených demonstratív. Ak hovorca vysloví napríklad vetu

(13) Tento muž by sa mal oholiť,

príčom mieni niečo povedať o objekte o , vyjadrí propozíciu

(13*) *Jediný exemplifikát vlastností byť muž a byť totožný s o vo w , t by sa mal oholiť*

(voľnejšie: *Jediný muž totožný s o vo w , t by sa mal oholiť*). Použitie vety (13) je teda pravdivé, ak vlastnosti *býť muž* a *býť totožný s o* majú vo w a t jediný exemplifikát, o ktorom navyše platí, že má vlastnosť *mal by sa oholiť*.

Ak však hovorca nemá percepčnú, ale len deskriptívnu intenciu, nebude mať na mysli žiadny konkrétny objekt o . Druhé prázdne miesto v štvorargumentovej relácii *jediný exemplifikát vlastností () a () vo () je ()* sa tak nezaplní vlastnosťou definovanou na základe totožnosti s konkrétnym objektom, ale nejakou „deskriptívnou“ vlastnosťou *býť V* (napríklad „býť autor toho a toho diela“ atď.). V zásade možno rozlíšiť dva prípady tohto druhu. Veľmi často sa stáva, že hovorca nedisponuje žiadnou inou vlastnosťou okrem tej, ktorá sa zmieňuje v zloženom demonstratívne „toto F “. To znamená, že jeho špecifické intencie sú redundantné. Ukážeme si to na príklade. Nech hovorca použije vetu

(14) Ten hominid, ktorý objavil, ako zapáliť oheň, bol génius.

Zložené demonstratívum „ten hominid, ktorý objavil, ako zapáliť oheň“ sa zmieňuje o vlastnosti *býť hominid, ktorý objavil, ako zapáliť oheň*. Je zrejme, že hovorca nemusí mať v úmysle identifikovať objekt, ktorý má vo w a t túto vlastnosť a nejakú ďalšiu vlastnosť *býť V*. Jeho intencie sa fakticky zameriavajú práve na tú vlastnosť, ktorá sa zmieňuje v zloženom demonstratívne samom. To sa dá zachytiť tak, že na prvom aj druhom prázdnom mieste v danej štvorargumentovej relácii sa bude nachádzať tá istá vlastnosť. Použitie vety (14) tak vyjadrí propozíciu:

(14*) *Jediný exemplifikát vlastností byť hominid, ktorý objavil, ako zapáliť oheň, a byť hominid, ktorý objavil, ako zapáliť oheň, vo w , t bol génius.*

Dané použitie vety (14) je teda pravdivé, ak vlastnosť *byť hominid, ktorý objavil, ako zapáliť oheň* má vo w a t jediný exemplifikát, o ktorom platí, že má vlastnosť *byť génius*.

King uznáva, že deskriptívne intencie sa vyskytujú v takomto redundantnom zmysle veľmi často. Ba dokonca by sa mohlo zdať, že redundantnosť sa vyskytuje v každom podobnom príklade. Lenže King konštruuje dômyselné situácie, v ktorých hovorca má neredundantné deskriptívne intencie. Jeden z jeho príkladov adaptujem: V parlamente sa medzi poslancami rozšíri správa, že jeden z nich bude na polícii odhaľovať rôzne prípady podplácania poslancov. Nie je pritom známe, o ktorého konkrétneho poslanca ide. Dvaja ďalší skorumpovaní poslanci sa medzi sebou rozprávajú o tejto správe a jeden z nich vyhlási:

(15) Toho poslanca zabijem.

Autor tohto výroku má špecifickú deskriptívnu intenciu, ktorá nebude redundantná, keďže zavádza do vyjadrenej propozície vlastnosť, ktorá sa nespomína v použitom zloženom demonstratíve; konkrétne ide o vlastnosť *byť poslancom, ktorý bude na polícii vypovedať o prípadoch korupcie poslancov*. Dané použitie vety (15) tak vyjadrí propozíciu

(15*) *Jediný exemplifikát vlastností byť poslanec a byť poslanec, ktorý bude na polícii vypovedať o prípadoch korupcie poslancov, vo w , t zabijem.*

Dané použitie vety (15) je teda pravdivé, ak vlastnosti *byť poslanec* a *byť poslanec, ktorý bude na polícii vypovedať o prípadoch korupcie poslancov* má vo w a t jediný exemplifikát, o ktorom platí, že ho autor výpovede zabije.

Nebudeme sa zaoberať ďalšími ilustráciami tejto Kingovej teórie. Jeho druhá teória je totiž vo viacerých ohľadoch podobná a príklady uvedieme pri nej. V každom prípade však treba poukázať na nedostatok, ktorý Kinga napokon viedol k tomu, že teóriu King I odmietol.

Podľa obhajcov referenčného chápania zložených demonstratív sú takéto výrazy rigidné. To znamená, že ak v určitom kontexte použitie zloženého demonstratíva „toto F “ referuje na objekt o , tak v každom možnom svete bude o referentom daného použitia. Teória King I do značnej miery rešpektuje rigidnosť takýchto výrazov. Samozrejme, nejde o rigidnú referenciu v takomto zmysle, ale skôr o to, že o tom istom objekte bude vo všetkých možných svetoch platiť, že ide o jeden a ten istý exemplifikát určitých dvoch vlastností vo w a t . Vezmime si opäť vetu (13). Zložené demonstratívum a hovorcove percepčné intencie začlenia

do vyjadrenej propozície komplex byť vo w a t jediným exemplifikátom vlastností *byť muž* a *byť totožný s o*. Takto sa identifikuje objekt o ako predmet, o ktorom chce hovorca niečo pravdivo povedať. Nech však zoberieme do úvahy akýkoľvek možný svet w^* a čas t^* , o bude vo w^* a t^* jediným individuum, ktoré má vo w a t vlastnosti *byť muž* a *byť totožný s o*. To znamená, že vo všetkých možných svetoch a časoch sa identifikuje to isté individuum o . Výraz „tento muž“ je teda rigidný. Samozrejme, tento záver dobre korešponduje s tým, ako to fakticky funguje, takže by sme ho mali privítať. Lenže problém s teóriu King I vzniká vtedy, keď si uvedomíme, že táto teória predikuje, že *ľubovoľné* použitie *ľubovoľného* zloženého demonstratíva bude v uvedenom zmysle rigidné. Vezmeme si totiž ktorékoľvek dve vlastnosti *byť F* a *byť V*, pričom bude platiť, že prvú vlastnosť dodáva do propozície vyjadrenej použitím vety „Toto F je G“ predikát „F“ zo zloženého demonstratíva a druhú špecifické hovorcove intencie. Ak w a t sú možný svet, resp. čas použitia vety, bude nás zaujímať jediný exemplifikát týchto dvoch vlastností vo w a t . A tento objekt bude identifikovaný daným použitím výrazu „toto F“ v akomkoľvek možnom svete a čase. Je však zrejmé, že vo všetkých svetoch a časoch to bude ten istý objekt, keďže iba jeden a ten istý objekt vyhovuje podmienke, že je vo w a t exemplifikátom spomenutých vlastností. A tento záver King považuje za problematický, pretože nie všetky použitia zložených demonstratív sú podľa neho rigidné (tento fakt sa dá využiť aj ako argument proti referenčným teóriám zložených demonstratív) (pozri najmä King 2001, 39 – 41).

Na podporu svojho presvedčenia o nerigidných použitíach zložených demonstratív King konštruuje dômyselný príklad. Vezmeme si vetu

- (16) Každý univerzitný profesor si rád spomenie na tú knihu, ktorú (on) napísal ako prvú.¹²

Výraz „on“ je anaforicky závislý od výrazu „každý univerzitný profesor“ a bude vystupovať ako viazaná premenná. Teória King I predikuje, že použitie vety (16) bude pravdivé, ak pre každého univerzitného profesora x platí, že x si rád spomenie na jediný objekt, ktorý vo w a t exemplifikuje vlastnosť *byť prvou knihou, ktorú x napísal*.¹³ Ak je to však

¹² Správnejšie by veta znela: „Každý univerzitný profesor si rád spomenie na svoju prvú knihu.“ V záujme ilustrácie Kingovej argumentácie však budeme pracovať s ťažkopádnu formuláciou (16).

¹³ Budem predpokladať, že hovorcove deskriptívne intencie sú redundantné.

tak, zložené demonstratívum funguje rigidne, pretože v každom možnom svete a čase pôjde pri každom profesorovi o tú istú knihu (samozrejme, pri rôznych profesoroch to budú rôzne knihy). Teraz však predpokladajme, že chceme ohodnotiť danú výpoveď zo sveta w a času t v inom možnom svete w^* . Platí pritom, že (i) vo w^* je každé x takisto profesorom, (ii) každé x napísalo vo w^* knihu y , ktorá bola vo w jeho prvotinou, (iii) lenže vo w^* je y druhou knihou profesora x , (iv) ale napriek tomu x si vo w^* rád spomenie na y , (v) no x si vo w^* nerád spomenie na knihu z , ktorá bola jeho prvotinou vo w^* . Za týchto podmienok by sme nemali vo w^* považovať danú výpoveď vety (16) z w za pravdivú, keďže vo w^* nie je pravda, že každý univerzitný profesor si rád spomenie na svoju prvú knihu. Skôr naopak: Na svoju prvú knihu nerád spomína, hoci rád spomína na druhú knihu. Podľa teórie King I je dané zložené demonstratívum rigidné. A to znamená, že aj vo w^* vstúpi do pravdivostných podmienok vety ten objekt, ktorý je prvotinou profesora x vo w a t . Vo w^* však platí, že každý profesor rád spomína na tú knihu, ktorá je vo w a t jeho prvotinou (vo w^* je jeho druhou knihou). Ak teda táto kniha vstupuje do pravdivostných podmienok aj vo w^* , tak ide o pravdivú výpoveď aj vo w^* . A to je v rozpore s očakávaniami. Preto je rigidnosť v tomto prípade prekážkou a teória King I vedie k nesprávnym predikciám.

5.7 King II

Teóriu preto treba modifikovať tak, aby sa niektoré použitia zložených demonstratív správali nerigidne, no rigidnosť istých použití zložených demonstratív by zase bolo vhodné zachovať. Modifikovanú teóriu budeme nazývať „King II“ a znie (pozri King 2001):

Kontextovo nezávislým obsahom výrazu „toto“ je štvorargumentová relácia

vlastnosti () a () sú jedinečne () tým istým objektom a tento objekt je (),¹⁴

¹⁴ V anglickom origináli: () and () are uniquely () in an object x and x is (). Z určitých dôvodov, ktoré netreba osobitne rozoberať (čitateľ na ne môže prísť sám pri niektorých príkladoch), som toto vyjadrenie preformuloval tak, aby sa v ňom nevyskytovala premená x .

(kde znak „()“ reprezentuje prázdne miesto) pričom prvé, druhé a štvrté prázdne miesto sú rezervované pre vlastnosti individuí a tretie prázdne miesto patrí istej trojargumentovej relácii medzi dvoma vlastnosťami a jedným individuom. Kontextovo nezávislým obsahom výroku „Toto F je G “ je propozičná schéma

Vlastnosti byť F a () sú jedinečne () tým istým objektom a tento objekt je G .

To znamená, že prvé a štvrté prázdne miesto sú zaplnené vlastnosťami reprezentovanými v subjekte, resp. predikáte vety; ostatné dve prázdne miesta sú zaplnené na základe hovorcových intencií a istých parametrov jeho intencií. Ak *býť V* je vlastnosť určená hovorcovými *percepčnými* intenciami v konkrétnom použití vety „Toto F je G “ (t. j. ide o vlastnosť, ktorej pomocou chce hovorca vyčleniť určitý objekt) a w , t sú parametre možného sveta, resp. času daného kontextu výpovede, tak konkrétne použitie vety „Toto F je G “ vyjadrí propozíciu

Vlastnosti byť F a byť V sú jedinečne exemplifikované vo w a t tým istým objektom a tento objekt je G .

Ak *býť V* je vlastnosť určená hovorcovými *deskriptívnymi* intenciami v konkrétnom použití vety „Toto F je G “ (t. j. ide o vlastnosť, ktorej pomocou chce hovorca vyčleniť určitý objekt), tak konkrétne použitie vety „Toto F je G “ vyjadří propozíciu

Vlastnosti byť F a byť V sú jedinečne exemplifikované tým istým objektom a tento objekt je G .

Preto kontextovo závislým obsahom výrazu „toto“ (presnejšie konkrétneho použitia výrazu „toto“ v určitom kontexte) je buď dvojar-
gumentová relácia

vlastnosti () a V sú jedinečne exemplifikované vo w a t tým istým objektom a tento objekt je (),

alebo dvojar-
gumentová relácia

vlastnosti () a V sú jedinečne exemplifikované tým istým objektom a tento objekt je (),

pričom na prvé prázdne miesto sa doplní vlastnosť (resp. vlastnosti), ktorá sa spomína v deskriptívnej časti zloženého demonstratíva, a na druhé prázdne miesto sa doplní vlastnosť (resp. vlastnosti), ktorá sa spomína v predikáte vety.

Mnohé veci, ktoré sme povedali v súvislosti s teóriou King I, platia aj pri teórii King II. Bez toho, aby sme opakovali podrobnosti, aj v tomto prípade bude platiť, že:

- a) Kontextovo závislý obsah použitia výrazu „toto“ sa podobá sémantike determinátorov (výrazov, ako sú napríklad „každý“ alebo „niektorý“) – v oboch prípadoch ide o binárne relácie medzi množinami.
- b) Táto podobnosť je iba medzi determinátormi a konkrétnymi použitiami výrazu „toto“, keďže pri použití vstupujú do hry aj faktory, ktoré z pôvodnej štvorargumentovej relácie urobia dvojargumentovú reláciu.
- c) Rôzne použitia zámena „toto“ budú vyjadrovať v rôznych kontextoch rôzne dvojargumentové relácie. V dôsledku toho budú aj rôzne použitia vety „Toto F je G “ vyjadrovať rôzne propozície.

Je však zrejmé, že tieto teórie sa líšia tým, ako je skonštruovaná štvorargumentová relácia vyjadrená výrazom „toto“ nezávisle od kontextu použitia. Podstatný rozdiel spočíva v tom, že tretie prázdne miesto nie je zaplnené kontextovými parametrami. Práve fakt, že v teórii King I patria na tretie prázdne miesto kontextové parametre, viedol k tomu, že všetky zložené demonstratíva fungovali rigidne. Nová teória to napráva. Na toto prázdne miesto totiž zavádza určitú reláciu, ktorá konštatuje, že dve vlastnosti majú spoločný exemplifikát. V skutočnosti ide o dva druhy relácií, ktoré majú svoje intuitívne opodstatnenie.

Ak hovorca so svojím použitím spája percepčnú intenciu, a teda mieni identifikovať konkrétny objekt zo svojho okolia, zložené demonstratívum by malo fungovať rigidne. Ide totiž o to, že práve tento objekt, ktorý hovorca vníma, by mal vstupovať do určovania pravdivostnej hodnoty výpovede aj v ostatných možných svetoch, nielen v aktuálnom svete. Hovorca totiž má v úmysle povedať niečo o tomto objekte, nech sa veci vo svete majú akokoľvek. Videli sme, že hovorcová percepčná intencia umožňuje zaviesť do propozície vlastnosť typu *byť totožný s konkrétnym objektom*. Opäť si to ukážme na príklade vety (13) (t. j. „Tento muž by sa mal oholiť“). Nech o je objekt, ktorý hovorca vníma, a nech w a t sú možný svet, resp. čas jeho výpovede. Dané použitie potom vyjadrí propozíciu

- (13**) *Vlastnosti byť muž a byť totožný s o sú jedinečne exemplifikované vo w , t tým istým objektom a tento objekt by sa mal oholiť.*

Použitie zloženého demonstratíva je rigidné, pretože ak v ľubovoľnom možnom svete w^* budeme vyhodnocovať pravdivostnú hodnotu daného použitia vety (13), tak nebudeme brať do úvahy objekt, ktorý vo w^* jedinečne exemplifikuje vlastnosti *byť muž* a *byť totožný s o*, ale budeme brať do úvahy ten objekt zo sveta w^* , ktorý vo w a t jedinečne exemplifikuje vlastnosti *byť muž* a *byť totožný s o*. Vo všetkých svetoch w^* teda pôjde o ten istý objekt ako vo w a t (pravda, ak v danom svete w^* takýto objekt existuje).

V prípade deskriptívnych intencií bude situácia iná. King zastáva presvedčenie, že ak hovorca disponuje iba deskriptívnymi intenciami, používa zložené demonstratívum nerigidne. Hovorca má totiž v úmysle povedať niečo o ľubovoľnom objekte, ktorý má určité vlastnosti, pričom je zrejmé, že v rôznych možných svetoch môžu mať tieto vlastnosti rôzne indivíduá (prípadne v niektorých svetoch ich nemusia mať žiadne indivíduá). Hovorca v tomto prípade nemôže zaviesť do propozície vlastnosť formy *byť totožný s objektom x*. Ukážeme si to na príklade (14) (t. j. „Ten hominid, ktorý objavil, ako zapáliť oheň, bol génus“). Predpokladajme, že w a t sú možný svet a čas kontextu hovorcovho použitia vety (14). Vyjadriť propozíciu

(14**) *Vlastnosti byť hominid, ktorý objavil, ako zapáliť oheň, a byť hominid, ktorý objavil, ako zapáliť oheň, sú jedinečne exemplifikované tým istým objektom a tento objekt bol génus.*

Deskriptívna intencia je redundantná, čo sa ukazuje aj v tomto príklade. V každom prípade je však zrejmé, že zložené demonstratívum funguje nerigidne. Nepracujeme totiž s trojargumentovou reláciou *vlastnosti () a ()* sú jedinečne exemplifikované vo w , t objektom (), ale s reláciou *vlastnosti () a ()* sú jedinečne exemplifikované objektom (). Ak teda budeme vyhodnocovať pravdivostnú hodnotu daného použitia vety (14) (ktoré sa uskutočnilo vo svete w a čase t) v ľubovoľnom možnom svete w^* , bude nás zaujímať ten objekt, ktorý vo w^* exemplifikuje vlastnosť *byť hominid, ktorý objavil, ako zapáliť oheň*, nie objekt, ktorý túto vlastnosť exemplifikuje vo w a t .

Napokon si ukážme, ako teória King II funguje pri komplikovanejších príkladoch. Pôjde nám o príklady, v ktorých sa vo vete vyskytujú dva výrazy, s ktorými sa spája určitý dosah. Nebudeme sa však prista- vovať pri vetách s dvoma zloženými demonstratívami či inými kvantifikátormi. Príkladom je veta (16), ale čitateľ veľmi ľahko vie urobiť apliká-

ciu tejto teórie na podobné vety. Na tomto mieste nás budú zaujímať príklady viet, ktoré okrem zloženého demonstratíva obsahujú nejaký operátor, napríklad modálne slovo „nevyhnutne“ alebo „možno“, negáciu, či epistemické slovo „vie“ alebo „verí“. Konkrétne sa pozrieme na vety s negáciou. Ak máme vetu s jedným zloženým demonstratívom a negáciou, máme dve možnosti, ako ju čítať. V záujme jednoduchosti budeme vety foriem

Nie je pravda, že toto F je G
 Toto F nie je G

považovať za synonymné a vo všeobecnosti budeme pracovať s vetami druhej formy. Takáto veta môže vyjadrovať jednu z nasledujúcich dvoch propozícií (*byť* V je vlastnosť determinovaná hovorcovými intenciami pri konkrétnom použití vety a fakt, že hovorca môže mať ako percepčnú, tak aj deskriptívnu intenciu, dávame najavo tým, že prvé čítanie môže mať podobu (P1d), resp. (P1p), pričom (P1d) sa týka prípadu s deskriptívnymi intenciami a (P1p) prípadu s percepčnými intenciami; analogicky pre druhé čítanie):

- (P1) d. *Vlastnosti byť F a byť V sú jedinečne exemplifikované tým istým objektom a tento objekt **nie** je G .*
- (P1) p. *Vlastnosti byť F a byť V sú jedinečne exemplifikované vo w , t tým istým objektom a tento objekt **nie** je G .*
- (P2) d. ***Nie**: vlastnosti byť F a byť V sú jedinečne exemplifikované tým istým objektom a tento objekt je G .*
- (P2) p. ***Nie**: vlastnosti byť F a byť V sú jedinečne exemplifikované vo w , t tým istým objektom a tento objekt je G .*

V prvom prípade má demonstratívum väčší dosah než negácia a v druhom prípade je to naopak. Samozrejme, tieto dve čítania sa líšia pravdivosťnými podmienkami.

A. Prípad deskriptívnych intencií:

Ak použitie vety „Toto F nie je G “ vyjadruje propozíciu (P1d), tak jeho pravdivosťné podmienky spočívajú v tom, že v ľubovoľnom možnom svete w^* , v ktorom vyhodnocujeme pravdivosťnú hodnotu daného použitia tejto vety, existuje taký objekt, ktorý vo w^* ako jediný exemplifikuje vlastnosti *byť* F a *byť* V , a tento objekt nemá vo w^* vlastnosť *byť* G .

Ak použitie vety „Toto F nie je G “ vyjadruje propozíciu (P2d), tak jeho pravdivostné podmienky spočívajú v tom, že v ľubovoľnom možnom svete w^* , v ktorom vyhodnocujeme pravdivostnú hodnotu daného použitia tejto vety, *nie je pravda*, že existuje taký objekt, ktorý vo w^* ako jediný exemplifikuje vlastnosti *byť* F a *byť* V , a že tento objekt má vo w^* vlastnosť *byť* G . (Toto čítanie pripúšťa (i) prípad, v ktorom žiadny objekt neexemplifikuje vo w^* ako jediný súčasne vlastnosti *byť* F a *byť* V , resp. (ii) prípad, keď vo w^* taký jediný objekt existuje, ale nemá vlastnosť *byť* G (v tomto čítaní ide fakticky o prípad (P1d)).)

B. Prípad percepčných intencií:

Ak použitie vety „Toto F nie je G “ vyjadruje propozíciu (P1p), tak jeho pravdivostné podmienky spočívajú v tom, že v ľubovoľnom možnom svete w^* , v ktorom vyhodnocujeme pravdivostnú hodnotu daného použitia tejto vety zo sveta w a času t , existuje taký objekt, ktorý vo w a t ako jediný exemplifikuje vlastnosti *byť* F a *byť* V , a tento objekt *nemá* vo w^* vlastnosť *byť* G .

Ak použitie vety „Toto F nie je G “ vyjadruje propozíciu (P2p), tak jeho pravdivostné podmienky spočívajú v tom, že v ľubovoľnom možnom svete w^* , v ktorom vyhodnocujeme pravdivostnú hodnotu daného použitia tejto vety zo sveta w a času t , *nie je pravda*, že vo w^* existuje taký objekt, ktorý vo w a t ako jediný exemplifikuje vlastnosti *byť* F a *byť* V , a že tento objekt má vo w^* vlastnosť *byť* G . (Toto čítanie pripúšťa (i) prípad, v ktorom vo w^* neexistuje žiadny objekt, ktorý vo w a t súčasne exemplifikuje ako jediný vlastnosti *byť* F a *byť* V , resp. (ii) prípad, keď vo w^* taký jediný objekt existuje, ale nemá vo w^* vlastnosť *byť* G (v tomto čítaní ide fakticky o prípad (P1p)).)

Teraz si postupne ilustrujeme tieto štyri prípady na príkladoch. Treba povedať, že každá veta tohto druhu bude mať dve čítania, ale v jednotlivých prípadoch je podstatné to, či v načrtnutých situáciách bude preferované čítanie pravdivé. Na druhej strane však úspech teórie je podmienený aj tým, že nebude predikovať neexistujúce čítania. Preto je potrebné, aby sa vo všetkých štyroch prípadoch (dvoch prípadoch A a dvoch prípadoch B) dali skonštruovať intuitívne zrejmé situácie. V opačnom prípade by to znamenalo, že teória vedie k predikciám, ktoré nenastávajú, čo je typickým znakom chybných teórií.

Najprv sa pozrime na prípady s deskriptívnymi intenciami. Pre jednoduchosť budeme navyše predpokladať, že hovorcove intencie sú redundantné v tom zmysle, že ich obsah je totožný s obsahom deskriptívnej časti použitého zloženého demonstratíva. Začnime vetou

- (17) Ten človek, ktorý včera zdolal Mount Everest, nebol zavalený lavínou.

(King analyzuje analogický príklad na s. 95.) V závislosti od dosahu zloženého demonstratíva, resp. negácie (je skrytá v slove „nebol“) môže táto veta vyjadriť jednu z nasledujúcich dvoch propozícií (v záujme jednoduchosti nebudeme na tomto mieste riešiť sémantiku výrazu „včera“):

- (17*) *Vlastnosti byť človek, ktorý včera zdolal Mount Everest, a byť človek, ktorý včera zdolal Mount Everest, sú jedinečne exemplifikované tým istým objektom a tento objekt nemá vlastnosť byť zavalený lavínou.*
- (17**) *Nie: vlastnosti byť človek, ktorý včera zdolal Mount Everest, a byť človek, ktorý včera zdolal Mount Everest, sú jedinečne exemplifikované tým istým objektom a tento objekt má vlastnosť byť zavalený lavínou.*

Keďže hovorca má iba deskriptívnu intenciu, ktorej zdrojom bola napríklad novinová správa o niekom, kto včera zdolal Mount Everest, pričom o tejto osobe nevie nič iné, jeho použitie zloženého demonstratíva nie je rigidné. Autor tejto výpovede zrejme chcel povedať niečo o existujúcom horolezcovi, a preto s najväčšou pravdepodobnosťou vyjadří propozíciu (17*), a nie (17**). Treba si totiž uvedomiť, že propozícia (17**) by bola pravdivá aj v prípade, že neexistuje človek, ktorý včera zdolal Mount Everest. Hovorca však povedal o takomto existujúcom človeku, že nebol zavalený lavínou, hoci svoje použitie zloženého demonstratíva nemôže doplniť žiadnou ostenziou ani neredundantnou intenciou.

Vidíme teda, že z dvoch možností, ktoré teória King II ponúka, jedna je relevantná. Je však dôležité, aby sa aj druhé čítanie dalo uplatniť v nejakej situácii; v opačnom prípade by totiž bolo neexistujúcou predikciou teórie. Porovnajme našu situáciu s tou, v ktorej sa ocitne obhajca referenčného chápania zložených demonstratív. Podľa neho zložené demonstratívum referuje na nejaké individuum a toto individuum je (akoby) súčasťou propozície vyjadrenej daným použitím vety (17). Opäť máme dve možnosti (kde I je individuum, ktoré je referentom zloženého demonstratíva):

(17') *I nemá vlastnosť byť zavalený lavínou.*

(17'') *Nie: I má vlastnosť byť zavalený lavínou.*

Lahko však možno vidieť, že tieto dve čítania sú ekvivalentné: V oboch prípadoch sa o existujúcom indivíduu I hovorí, že nebolo zavalené lavínou. A to znamená, že z pohľadu pravdivostných podmienok má obhaja referenčného chápania k dispozícii len jednu možnosť (t. j. (17') a (17'') sú len alternatívnymi *zápismi* toho istého). Je síce pravda, že tento prístup vedie k jednoduchším riešeniam, ale na druhej strane predikuje neexistenciu čítania reprezentovaného propozíciou (17**). Teraz si na inom príklade ukážeme, že aj takéto čítanie môže byť niekedy potrebné a že sa líši od prvého čítania.

Hovorca použije vetu (pozri King 2001, 98):

(18) To tvoje strašidlo nie je pod posteľou.

Vysloví ju napríklad matka na upokojenie svojho dieťaťa, ktoré je neotrasiteľne presvedčené o tom, že v jeho izbe sa skrýva strašidlo a vždy v noci zalezie pod posteľ. Dané použitie vety (18) môže opäť vyjadriť jednu z týchto dvoch propozícií (opäť predpokladáme, že deskriptívne intencie sú redundantné):

(18*) *Vlastnosti byť strašidlo (z izby môjho dieťaťa) a byť strašidlo (z izby môjho dieťaťa) sú jedinečne exemplifikované tým istým objektom a tento objekt nemá vlastnosť byť pod posteľou.*

(18**) *Nie: vlastnosti byť strašidlo (z izby môjho dieťaťa) a byť strašidlo (z izby môjho dieťaťa) sú jedinečne exemplifikované tým istým objektom a tento objekt má vlastnosť byť pod posteľou.*

Keďže matkina výpoveď má byť pravdivá práve v prípade, že neexistuje žiadne takéto strašidlo, musí vyjadriť propozíciu (18**). Propozícia (18*) totiž predpokladá existenciu strašidla. Máme teda také použitie zloženého demonstratíva, ktoré má kratší dosah než ďalší operátor vyskytujúci sa vo vete. Je evidentné, že teoretici referenčnej povahy zložených demonstratív takéto prípady nedokážu uspokojivo vysvetliť.

Ďalšie dva príklady sa budú týkať situácie, v ktorej hovorca disponuje percepčnou intenciou. Aj v týchto prípadoch budeme mať dve rôzne čítania, v ktorých však nemôže byť hovorcovia intencia redundantná. Budeme predpokladať, že hovorca má percepčný kontakt s nejakým objektom *o* a že na tento predmet je zameraná jeho percepčná intencia. Zaučíme vetou (pozri King 2001, 104):

(19) Tento človek nie je z Kalifornie,

pričom svoju výpoveď hovorca sprevádza napríklad určitým gestom smerom ku konkrétnemu človeku. Toto použitie vety (19) môže vyjadriť jednu z nasledujúcich dvoch propozícií:

- (19*) *Vlastnosti byť človek a byť objekt totožný s o sú jedinečne exemplifikované vo w a t tým istým objektom a tento objekt nemá vlastnosť byť z Kalifornie.*
- (19**) *Nie: vlastnosti byť človek a byť objekt totožný s o sú jedinečne exemplifikované vo w a t tým istým objektom a tento objekt má vlastnosť byť z Kalifornie.*

Keďže hovorca má v tomto prípade percepčné intencie, potrebujeme zohľadniť relativizáciu vzhľadom na možný svet w a čas t , pričom w a t sú možným svetom, resp. časom hovorcovej výpovede. Ktorá z týchto propozícií je však najvhodnejším kandidátom na sémantický obsah hovorcovho použitia vety (19)? King tvrdí, že je to propozícia (19*). Dôvod spočíva v tom, že na pravdivosť hovorcovej výpovede nestačí, aby objekt jeho percepčnej intencie existoval a nemal vlastnosť *býť z Kalifornie*, ale je potrebné aj to, aby bol človekom. Na porovnanie, propozícia (19**) je pravdivá, ak o objekte hovorcovej percepčnej intencie bude platiť aspoň jedna z týchto troch vecí: (i) nie je človek, (ii) nie je totožný s o alebo (iii) nie je z Kalifornie. My však potrebujeme čítanie, ktoré vylúči možnosti (i) a (ii) a pripustí možnosť (iii). A práve to urobí čítanie (19*).

Napokon sa pozrime na vetu (pozri King 2001, 106)

(20) Tento človek neexistuje,

ktorú hovorca použije v nasledujúcej situácii: Na prehliadke najmodernejšieho štúdia špeciálnych efektov sa prezentuje aj prístroj na veľmi realistické holografické zobrazenie človeka. Hovorca, ktorý vysloví vetu (20), má percepčnú intenciu vyčleniť konkrétnu holografickú projekciu o . Samozrejme, hologram o existuje, ale nejde o skutočného človeka (teda fakticky vôbec nejde o človeka). Máme opäť na výber dve propozície:

- (20*) *Vlastnosti byť človek a byť objekt totožný s o sú jedinečne exemplifikované vo w a t tým istým objektom a tento objekt nemá vlastnosť existovať.*
- (20**) *Nie: vlastnosti byť človek a byť objekt totožný s o sú jedinečne exemplifikované vo w a t tým istým objektom a tento objekt má vlastnosť existovať.*

Už zo zadania príkladu je zrejmé, že dané použitie vety (20) musí vyjadriť propozíciu (20**). Propozícia (20*) totiž nie je v tejto situácii pravdivá, keďže *o* nemá vlastnosť *byť človek*. Propozícia (20**) je aj napriek tomu pravdivá.

Na konkrétnych príkladoch sme teda videli, že teória King II nepredpovedá interpretácie, ktoré za žiadnych okolností neexistujú (inými slovami, je v princípe možné skonštruovať také situácie, v ktorých sa dá uplatniť každé čítanie danej vety). Tento fakt je jednoznačným plusom teórie.¹⁵

Hoci obe Kingove teórie sú nesmierne zaujímavé a menia náš celkový pohľad na zložené (ale aj jednoduché) demonstratíva, vyvolávajú niektoré otázky či pochybnosti. V prvom rade sa zdá, že ak budeme sémantický obsah zámena „toto“ reprezentovať ako uvedenú štvorargumentovú reláciu (resp. v konkrétnych použitíach ako dvojargumentové relácie), tak sa stráca intuitívny rozdiel medzi výrazmi ako „toto“ alebo „tamto“ (resp. „tento“ a „tamten“, resp. „táto“ a „tamtá“ atď.). Prvé zámeno spravidla vyjadruje relatívnu blízkosť istého objektu, kým druhé zámeno zase spravidla vyjadruje relatívnu vzdialenosť istého objektu. Tento drobný rozdiel nebude obsiahnutý v sémantike výrazov „toto“ a „tamto“, ak ich budeme interpretovať v zhode s Kingovými teóriami. Samozrejme, teóriu možno obrátiť aj takým spôsobom, že sa ukáže, že takýto rozdiel fakticky neexistuje, resp. ak existuje, tak ide iba o pragmatický, nie o sémantický rozdiel.

Po druhé sa zdá, že ak sa výrazy ako „toto“ (presnejšie, ich konkrétne použitia) dôsledne interpretujú ako determinátory (t. j. výrazy vyjadrujúce určité relácie medzi množinami), tak vety formy „Toto je *F*“ možno považovať za syntakticky správne utvorené iba v prípade, keď sa (príjajmenšom na úrovni LF) bude postulovať skryté miesto pre výrazy kategórie N. To je potrebné na to, aby vety (t. j. výrazy kategórie S) neboli utvorené takto:

DET + VP,

ale takto:

(DET + N) + VP,

¹⁵ Poznnamenávam, že podobné príklady sa dajú vymyslieť aj s inými operátormi (modality, epistemické slovesá atď.), no pre nedostatok priestoru sa nimi nezaobráme.

pričom DET + N nám dá výraz kategórie NP. (Treba poznamenať, že jednoduché vety vznikajú výlučne spojením výrazov kategórie NP a VP.) Alternatívne by sme mohli, prirodzene, pripustiť, že (jednoduchým) výrazom kategórie NP môže byť aj výraz kategórie DET (podobne to platí napríklad pri výrazoch kategórie NAME, t. j. meno), ale to by mala zohľadniť príslušná syntaktická teória. V každom prípade ide o otvorený problém.

Podotýkam – a to po tretie – že takáto syntaktická reprezentácia viet formy „*Toto je F*“ odporuje štandardným syntaktickým teóriám, podľa ktorých je ich syntaktická stavba NP + VP, pričom výrazom kategórie NP je tu práve výraz kategórie PRON (t. j. zámeno). Štandardne sa teda výraz „*toto*“ klasifikuje ako zámeno, nie ako determinátor. Na to, aby sme mohli pripustiť aj Kingovo chápanie, potrebujeme dobre motivované syntaktické argumenty; sémantické argumenty (resp. požiadavky sémantickej teórie) na to jednoducho nemôžu stačiť.

Netvrdím, že tieto pripomienky diskvalifikujú Kingove teórie, ale iba poznamenávam, že ich treba vyriešiť prv, než Kingovu teóriu môžeme začleniť do celkovej teórie sémantiky prirodzeného jazyka.

(dokončenie)

Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
filomazo@savba.sk

LITERATÚRA

- KING, J. (1999): Are Complex „That“ Phrases Devices of Direct Reference? *Noûs* 33, 155 – 182.
- KING, J. (2001): *Complex Demonstratives. A Quantificational Account*. Cambridge (Mass.) – London (England): MIT Press.
- LEPORE, E. – LUDWIG, K. (2000): The Semantics and Pragmatics of Complex Demonstratives. *Mind* 109, 199 – 240.
- MRÁZ, M. (2008): Kvantifikácia v prirodzenom jazyku (IX). *Organon F* 15, 84 – 110.
- NEALE, J. (1993): Term Limits. *Philosophical Perspectives* 7, 89 – 123.
- ZOUHAR, M. (2006): Kvantifikácia v prirodzenom jazyku (I). *Organon F* 13, 101 – 122.